

KENTSEL AÇIK ALANLARIN KULLANICI GEREKSİNİMLERİNE GÖRE TASARIMI

Zerrin İNAN

Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İSTANBUL

Özet: Doğal ve yapısal çevreye yönelik çeşitli araştırmalar, iyi bir tasarımın içinde bulunduğumuz çevrenin ve insanların yaşamında oldukça önemli ve etkili olduğunu göstermektedir. Kentsel açık alanlardaki kullanıcı gereksinimleri ve uyumsuzlukları konusunda çeşitli çalışmalar olmakla birlikte, bu bilgilerin bir araya derlendiği ve bu konuda çalışan meslek grupları, araştırmacılar ve öğrenciler için sunulan yeterince kaynak bulunmamaktadır.

Bu araştırma, başarılı bir kentsel açık alan yaratılabilmesi için ön koşul olan kullanıcı gereksinimleri konusundaki bilgilerin birleştirilerek, genel bir değerlendirmenin yapılmasını hedeflemektedir. Bahsedilen kullanıcı gereksinimleri konfor ve rahatlama ihtiyacından aktif ve pasif etkinliklere kadar geniş bir yelpazede ele alınmakta ve kentsel açık alanlarda zayıf bir tasarım veya farklı kullanıcı gruplarının çatışmasından kaynaklanan kullanıcı uyumsuzluklarının en aza indirgenmesine yönelik tavsiyelere yer verilmektedir. Kentsel açık alanlar konusunda çalışan araştırmacılarının en önemli hedeflerinden biri kullanıcılar için konforlu ve anılmaya değer alanlar oluşturmak için gereksinimleri en iyi şekilde ortaya koymak ve bunu alan tasarımlarına aktarmak olmalıdır. Kullanıcı gereksinimlerine göre açık mekânların programlanması, planlanması, tasarımı ve yönetimi bu mekânların başarısı ve gelişiminde olduğu kadar, kentsel açık alanların tasarımına ilişkin meslek disiplinlerinin güçlenmesinde de en önemli konulardan biridir.

Anahtar Kelimeler: kentsel açık alanlar, kullanıcı gereksinimleri, kullanıcı uyumsuzlukları, halk katılımı.

DESIGN OF URBAN OPEN SPACES FOR USER NEEDS

Abstract: The researches done in both the natural and built environments suggest that inspired design can make significant improvements in the lives of people and the environment. While considerable numbers of studies have been done on user needs and conflicts in open space, no single document integrates all of this knowledge and makes it available to professionals, students and researchers.

This article aims to review and synthesize the knowledge addressing basic user needs that include comfort, relaxation, passive and active engagements, privatization of public space etc. Also gives some suggestions for reducing conflict among various groups competing for the use of open space in order to be created successful urban open spaces. More researches in the form of new case studies needed to show how user needs can be effectively translated into design. Programming, planning, design and management based on human needs will be essential to the future development of open spaces as well as the growth of the professions designing for open spaces.

Keywords: Urban open spaces, User needs, User conflicts, Public participation

KENTSEL AÇIK ALANLARLA İLGİLİ TANIMLAR

Birçok bilim adamı ve tarihçiye göre ilk olarak MÖ 6000 yıllarında belirmeye başlayan kent geçen yüzyıllar boyunca, çeşitli yazar, bilim adamı, mimar ve düşünür tarafından çok farklı açılardan farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Ana Britanica Ansiklopedisi kent tanımını “nüfusu belli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi tarım dışı etkinliklere yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşmeler” olarak vermektedir (Anon, 1988). Bunun yanı sıra, kent tanımı farklı kaynaklarda değişik yönlerden ele alınmaktadır. Hangi açıdan ele alınırsa alınsın, hiçbir tanım, kenti kent sakinlerinden ayrı düşünmemekte, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştirildiği kamusal bir nesne olduğu gerçeğini inkâr etmemektedir. Açık alan kavramı, kent dokusunun önemli temel elemanlarından olup, kentsel açık alanlarla ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır: Gold’a göre açık alan, farklı karakterlere sahip birden çok alan kullanımına mekân sağlayan, alan kullanımlarını birbirinden ayıran veya bir araya getirip bütünleştiren doğal veya insan eliyle şekillenmiş arazilerin genel adıdır. Başka bir deyişle açık alanlar çok yönlü koruma fonksiyonuna sahip kaynak üretimi, halk sağlığı ve güvenliği, fiziksel gelişme kontrolü konularında olanaklar sağlayan ve geniş potansiyele sahip alanlardır (Gold, 1980).

Yıldızcı’ya göre açık alan; tarımsal alanlar, ormanlar, fundalıklar, göller vb. gibi belirli bir arazi kullanma amacıyla ayrılmış veya park, bahçe, meydan, gezinti yeri, spor alanları, oyun alanları, vb. gibi belirli işlevlere cevap veren kent içindeki veya dışındaki üzerinde yapılaşmanın olmadığı boş alanlardır (Yıldızcı, 1982).

Öztaş’a göre içinde yaşadığımız kentler sadece insanların barınma ihtiyacını karşılayan yapılardan oluşmazlar. Bir kentin fiziksel yapısını kitle ve boşluklar oluşturmaktadır. Kent kalıbını ortaya koyan yapılar kitleleri; açık ve yeşil alanlar ile ulaşım ağı içinde yer alan yaya yolları, oto yolları, bulvarlar, tramvay, trolleybüs ve demiryollarının kent içinde olanları ise boşlukları meydana getirir (Öztaş, 1991).

Toplumbilimci Ray Oldenburg kentsel açık alanları, bireylerin ev ve iş hayatları dışında düzenli ve gündelik olarak bir araya toplandıkları “üçüncü alan” olarak tanımlamaktadır (Oldenburg, 1989). Krier ise bu alanları kentlerdeki binalar arasında kalan her tip alan olarak ifade etmekte ve kamusal, yarı kamusal, özel alanlar biçiminde sınıflandırmaktadır (Krier, 1979). Danimarkalı kentsel tasarımcı Jan Gehl, kentsel açık alanları “binaların arasındaki yaşam alanları” olarak tanımlamakta ve yarı özel/yarı kamusal açık alanlar üzerinde özellikle durmakta, bu tip açık alanların, tamamen kamusal ve tamamen özel açık alanlardan çok daha kolay erişilebilir, daha sosyal alanlar olduğu üzerine vurgu yapmaktadır (Gehl, 1987).

Krier ve Gehl’in kentsel açık alanlarla ilgili benzer yorumlarına karşın, Lynch, yarı kamusal ve özel alanları kentsel açık alan kapsamı içine almamakta ve kentsel açık alanı insan aktiviteleri için tasarlanmış, içine rahatça girip çıkılabilen, kamuya tamamen açık alan olarak tanımlamaktadır (Lynch, 1984). Lynch’e göre mekân, içine rahatça girilebiliyorsa açık alandır. Francis ise Lynch’in bu tanımlamasına katılmakla birlikte kentsel alanları ‘kapalı’ ya da ‘açık’ şeklinde ayırmak yerine, ‘ulaşılabilir’ ya da ‘ulaşılabilirliği kısıtlı’ alanlar biçiminde sınıflandırmanın daha doğru bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir (Francis, 1987). Yine Francis, “*Kentsel Açık Alanlar*” isimli çalışmada ise kamunun kullanımına ait tüm alanların, açık ya da kapalı, ulaşılabilirliği kısıtlayan bir denetim olsun ya da olmasın, kamusal alan olarak adlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Francis, 2003).

Öztaş(1965)’a göre kentlerdeki açık ve yeşil alanlar “işlenmiş” (kültürel yeşil alanlar) ve “işlenmemiş” (doğal yeşil alanlar ve doğa koruma alanları) olarak

sınıflandırılmaktadır (Akıncı Kesim, 1996). Bunların dışında, yeşil elemanların hakimiyetine göre kentsel açık alanlar ve kentsel yeşil alanlar; üstlendiği rekreasyon işlevlerine göre parklar, özel amaçlı park ve bahçeler, spor alanları, çocuk oyun alanları, doğal ve yarı doğal alanlar ve kent içi diğer açık ve yeşil alanlar olarak sınıflandırılabilirler (Aydemir, 2004).

Açık ve yeşil alanlar yukarıda adı geçen araştırmacılara göre değişik anlam ve tiplere, hatta fonksiyonlara göre çeşitlilik göstermesine karşın, genelde yeşil alanlar içerisinde yer alması öngörülen kullanım ve alanlar; tarım ve orman alanları, mezarlıklar, akar ve durgun su yüzeyleri, doğal koruma ve yaban yaşam alanları, fidanlıklar, kampingler, hobi bahçeleri, meydanlar, ulaşım ağı içinde yer alan yaya yolları, oto yolları, bulvarlar, kent içindeki tramvay, trolleybüs ve demiryolları, kavşaklar, çocuk bahçeleri, oyun ve spor alanları, parklar, botanik ve hayvanat bahçeleri, eğlence merkezleri ve boş alanlardır.

Tüm bu tanımlama ve değerlendirmelerin ardından, ister 'ulaşılabilir ya da ulaşılamaz', isterse 'kamusal veya özel' biçiminde sınıflandırılsın, kentsel açık alanların, kentsel yaşamda önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Kentsel açık alanlar bulundukları kentin imajında etkili olmakta, kentin popüler ve ünlü olmasında önemli rol oynamaktadırlar. Nitekim Central Park New York'u, Champs Elysee Paris'i, San Marco Meydanı Venedik'i, Hyde Park Londra'yı, ünlü üniversite giriş kapısıyla Beyazıt Meydanı ile Taksim Meydanı İstanbul'u ve Kızılay'daki Güvenpark ile Ulus'taki Gençlik Parkı Ankara'yı simgelemekte ve bulundukları kentlere kimlik kazandırmaktadırlar.

Kentsel açık alanların fazlalığı ve kalitesi o kentteki arazi değerlerini olumlu yönde etkilemektedir ve bulunduğu bölgeler ve kentler için gelir getirici olabilmektedir. Bu mekanlar, aynı zamanda toplum üzerinde eğitici bir rol ve kent için ekolojik bir anlam üstlenmektedirler. Açık alanların her türlü kültürel aktivite için ortam oluşturabilme niteliği, çeşitli bilgilerin paylaşılmasını ve farklı kültürlerle iletişim kurulabilmesini sağlamakta, bu da toplumun eğitimi üzerinde etkili olmaktadır. Yine, kentsel açık alanların kente çevresel katkıları, yoğun kent dokuları içinde nefes alınabilecek ve görsel zenginlikler içeren ortamlar yaratması nedeniyle oldukça önemlidir. Psikolojik ve duysal gereksinimlerin (kimlik, çeşitlilik ve çevresel katkı), sosyal ilişkilerin (iletişim, etkileşim, eğitim) ve ekonomik değişimlerin (değer artırıcı - gelir getirici özellikler ve ticaret) sağlanması da kentsel açık alanların, kentsel yaşantıda üstlendiği önemli işlevlerdendir. (Çubuk, 1991).

KENTSEL AÇIK ALANLARDA KULLANICI GEREKSİNİMLERİ VE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Kentsel açık alanlarda kullanıcı gereksinimleri, insanların hoşlarına gideceğini düşündükleri deneyimleri ve etkinlikleri kapsamaktadır ve insanların alana kolaylıkla girebileceği konforlu bir girişten, alanda aktif ya da pasif olarak oyalanmalarını sağlayacak fonksiyonlara kadar çeşitlilik gösterebilir. Bu gereksinimlerin üzerinde yeterince düşünülmeden oluşturulmuş bir açık alan tasarımının uygulanması söz konusu olduğunda, alan ve kullanıcıları arasında uyumsuzlukların olması ve mekânın sınırlı kullanımı ile zarar etmesi kaçınılmaz olacaktır. Başarılı bir açık alanın oluşturulması ve sürdürülmesinde en önemli gereklilik, insanların kullanımını ve beğenisini sağlamaktır. Parklar, meydanlar gibi kentsel açık alanlarda yapılan geçmiş çalışmalar başarılı alanlar için ön koşulun, insanların temel gereksinimlerini sağlamak olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda genel olarak kabul edilen görüşe göre başarılı kentsel açık alanlar; insanlar tarafından sık kullanılan, canlı ve kalabalık alanlardır. William Whyte (Whyte, 1980 ve Whyte, 1998), Cooper Marcus ve Wischemann (Cooper Marcus, Wischemann, 1987.), Clare Cooper Marcus ve Fransis (Cooper Marcus, Fransis, 1998), Kevin Lynch (Lynch, 1984), Gehl (Gehl, 1987) ve Clara Cooper Marcus ve Barnes (Cooper Marcus, Barnes, 1999) gibi sosyal bilimciler ve tasarımcıların gözlemleri ve çalışmaları kamusal açık alanlar için en önemli gereksinimin kullanım olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların ortak sonucunda; başarılı kentsel açık alanların kullanıcıların gereksinimine yanıt verebilen, kullanılabilirlikleri konusunda demokratik ve toplumun büyük bir kesimi için anlam ifade edebilen alanlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kentsel açık alanlardaki kullanıcı gereksinimleri ve uyumsuzlukları konusunda farklı konuları ya da farklı kullanıcıları temel alan çeşitli örnek alan çalışmaları ve araştırmalar mevcuttur. Bu çalışmalara örnek olarak çocukların gereksinimine yönelik Hart (Hart, 1978), Moore, (Moore, 1986), ve Goltsman ve ark. (Goltsman, Lacofano ve Moore, 1986)'nın; ergenlik çağındaki gençleri hedefleyen Ovens (Ovens, 1998)'in; mekân güvenliğine yönelik Newman (Newman, 1973)'in veya ekonomik kazançları inceleyen Trust for Public Land (TPL, 1994)'in ve Park ve plazalarda güneş ışığının etkisini araştıran Bosselmann (Bosselmann, 1983)'in çalışmaları gösterilebilir.

Kent Parkları, çocuk oyun alanları, meydanlar, sokaklar ve pazaryerleri gibi özellikli kentsel açık alanlarda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, alanın tasarımını ve yönetimini doğrudan ilgilendiren beş temel gereksinim başlığı ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinimler; konfor, rahatlama, pasif ve aktif uğraşı ve keşfetme isteği olarak sıralanabilir. Bunlara ek olarak eğlenme gereksinimi de eklenebilir. Kullanıcı gereksinimleri çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı gibi farklı yaş özellikleri, cinsiyet ve kültürel farklılıklara göre değişiklik gösterse de yukarıda belirlenen başlıklar çoğu insanın kentsel açık alanlardan beklentilerini karşılamaktadır.

Kısaca özetlendiğinde; konfor gereksinimi kentsel bir açık alanın iyi kullanılması için oldukça önemli olmaktadır. Bir alanın konforlu olması, rahatça oturulabilecek alanların yeterli olması ve insanları alana yönlendirecek iyi bir yönetiminin olması anlamına gelmektedir. Güneş, yağmur gibi dış etkilere karşı korunaklı olması, yorulunca dinlenebilecek oturma alanlarının bulunması ve yeme-içme gibi gereksinimlerin karşılandığı alanların yer alması bir alanı konforlu yapabilecek özelliklerdir. Güneşten korunma ya da güneşlenebilme olanağı bir alanın kullanılmasında temel faktör olabilir (Whyte, 1980 ve Bosselmann, 1983). Çocuk ve yaşlıların özel ihtiyaçlarının düşünülmesi ve fiziksel engelliler için bariyersiz alanların yaratılması da bir alanı konforlu kılabilir. Açık alanlara yönelik araştırmalar, insanların dış alanlarda rahatlama gereksinimlerini karşılama arayışında olduklarını göstermektedir. Yine, suyun ve bitki örtüsünün insanlar üzerinde rahatlatıcı etkileri olduğunu kanıtlayan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır ve kent yaşamının yoğunluğundan bunalan insanlar için kentsel açık alanlar, psikolojik olarak rahatlama ve stres, tansiyon gibi fiziksel sorunların üstesinden gelme ortamları olarak düşünülmektedir (Cooper Marcus, Barnes, 1999).

Pasif uğraşlar bir alandaki etkinliklere aktif olarak katılmadan rahatlama ve eğlenme gibi çeşitli arayışları karşılamaya yöneliktir. İnsanların etrafındaki manzarayı ve aktivitelerini seyretmesi, diğer insanlara ve etkinliklere katılmadan gözlemlemesi pasif uğraşlar arasında yer almaktadır. Pasif aktiviteler oturma, kitap okuma, insanları seyretme, hayaller kurma, uyuklama gibi etkinlikler olup; programlanmış spor ve sanat etkinlikleri ve gösterileri izlemek de bu uğraşlar arasında yer almaktadır.

Aktif uğraşlar ise alandaki etkinliklere fiziksel olarak katılımı kapsamaktadır. Kentsel açık alanların birçoğu, çeşitli türlerdeki spor etkinlikleri ve fiziksel etkinliklere yer vererek bu

gereksinimi karşılamaktadır. Yürümek ve hobi bahçeleri gibi mekânlarda bahçe işleriyle uğraşmak da bu etkinlikler arasında yer almaktadır.

Keşfetme isteği, bir sanat eseri ya da heykeli izlemekten bilinmeyen macera alanlarına sürüklenmeğe kadar farklı içerik ve ölçeklerde yer alabilir. Kentsel açık alanlar aynı zamanda keşfetmeye yönelik öğrenme ve eğitim olanakları da sunmaktadır. Botanik ve hayvanat bahçeleri, okul bahçeleri gibi alanlarda yapılan çalışmalar, açık alanların eğitim amacıyla kullanılabilir yerler olduğu bilincini gün geçtikçe artırmaktadır. (Moore, 1986 ve Adams, 1990).

Eğlenme gereksinimi, kullanıcı gereksinimlerinde çoğu zaman gözden kaçırılan fakat açık alanların kullanımında oldukça önemli olan bir gereksinimdir. Disney şirketi öncülüğünde çeşitli tematik park girişimcileri, insanların açık alanlardan beklediği bu eğlence ve heyecan arzusunu değerlendirerek, oldukça kontrollü özel açık alanlar yaratmışlardır. Tematik parkların popülerliğini sağlayan özellikler aynı zamanda daha önce sözü edilen konfor, rahatlama ve pasif uğraşı gereksinimlerini de karşılamaktadır. Eğlence ve bu gereksinimin macera ve meydan okuma duygularını tetikleyen boyutlarının kamu açık alanlardaki örnekleri olarak maceraya yönelik çocuk oyun alanları, paten parkları vb. gösterilebilir (Francis, 2003).

Bazı açık alanlar oldukça sık kullanılmalarına rağmen bazıları boş, güvensiz ve kullanılmaz durumdadır. Bazı alanların insan gereksinimlerine tam olarak karşılık vermediği için kısmen başarısız olduğu söylenebilir. Bu alanlar genel olarak boş kalmakta ya da farklı kullanıcı grupları veya park yönetimi arasında belirgin uyuşmazlıklar görülmektedir. H.White'ın kurucusu olduğu "Project for Public Spaces (PPS)" adlı sivil toplum kuruluşu, çoğunluğu A.B.D.'nde olmak üzere yüzlerce mekânı ele alarak, açık alanların programı ve tasarımına yönelik sistematik bir yaklaşım geliştirmişlerdir (PPS, 2000). Çeşitli araştırmalardan sonra PPS'in elde ettiği kentsel alanların başarısız olma nedenleri aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Kentsel bir açık alanın kullanıcılar için başarılı olup olmadığının belirlenmesinde ise PPS, beş göstergenin oldukça önemli olduğunu savunmaktadır. Bu göstergelerden ilki, alanı kullanan grupların çeşitliliği ve kullanıcı sayısının büyüklüğüdür. İkincisi, alanın konfor ve güvenlik algısının yüksek olduğu anlamına da gelen, alandaki kadın kullanıcı oranının fazlalığıdır. Üçüncü olarak farklı yaş gruplarından insanların alanı birlikte ve farklı zamanlarda sıklıkla kullanımı gelmektedir. Dördüncüsü, eşzamanlı olarak yapılan aktivitelerde görülen çeşitlilik olmaktadır. Son olarak ise sevgi göstergesi olan el ele tutuşma, sarılma, gülümseme gibi aktivitelerin sıklıkla rastlanabilmesidir.

Tablo1. Kentsel alanların başarısız olma nedenleri

• İyi oturma alanlarının oluşturulmaması
• Toplanma/buluşma alanlarının yokluğu
• Zayıf girişler ve görsel olarak ulaşılmaz alanlar
• İşlevsel olmayan elemanlar
• İnsanların gitmek istedikleri alana ulaşmayan yollar
• Alanda araçların egemenliği
• Alanı çevreleyen boş duvarlar ve ölü bölgelerin olması
• Elverişli olmayan geçişler ve durakların olması
• Gitmeye değer aktivitelerin olmaması

Kaynak: Project for Public Spaces, How to Turn a Place Around, 2000.

KENTSEL AÇIK ALANLARDA KULLANICI UYUŞMAZLIKLARI

Kentsel açık alanlardaki kullanıcı uyumsuzlukları, kullanıcıların alandan beklentileri karşılanmadığında ya da farklı kullanıcı grupları arasında olabilmektedir. Bu uyumsuzluklar alanın tasarımından ya da yönetiminden kaynaklandığı gibi farklı kullanıcıların amaçlarının ve beklentilerinin çatışmasından da kaynaklanabilmektedir. Yaş, cinsiyet ya da etnik/kültürel farklılıklar problem oluşturabileceği gibi, kullanıcıların alanın tasarım ve yönetiminde görüşlerinin alınmaması da kullanıcı uyumsuzluğuna yol açabilmektedir. Bu uyumsuzluklar kullanıcı gereksinimlerinin kentsel açık alan işletmecileri tarafından önemsenmemesinden ya da alan tasarımındaki hatalardan kaynaklanabildiği gibi, uyuşturucu ve içki kullanımı veya evsiz insanlar tarafından benimsenmesi gibi daha büyük sosyal problemlerden de oluşabilmektedir. Kullanıcı gereksinimlerinin ve uyumsuzluklarının iyi anlaşılması, tasarımcı ve yöneticilerin başarılı kentsel açık alan oluşturmada oldukça etkili olacaktır (Francis, 2003).

Kullanıcı uyumsuzlukları konusunda literatürde en sık referans verilen çalışmaların *People Places* (Cooper Marcus, Francis, 1998), *Yard, Street, Park* (Girling, Helphand, 1994), *Life Between Buildings* (Gehl, 1987) ve *Public Space* (Carr, Francis, Rivlin ve Stone, 1992) adlı kitaplar olduğu görülmektedir. Kentsel açık alanlarda kullanıcı uyumsuzluklarını tarihi, teorik ve sosyal açılarından inceleyen *Good City Form* (Lynch, 1984), *The Experience of Place* (Hiss, 1990), *The Language of Landscape* (Spirn, 1999), *The Death and Life of Great American Cities* (Jacobs, 1961), *City as Landscape* (Turner, 1996), gibi diğer önemli çalışmalar da bulunmaktadır. Adı geçen bu çalışmalar, gençler ve yaşlılar gibi farklı kullanıcı gruplarından etnik ve ekonomik temelli daha karmaşık kültürel farklılıklara kadar çeşitlilik gösteren farklı kullanıcı uyumsuzluklarını tanımlamışlardır. Bu uyumsuzluklardan en yaygın olanları güvenlik ve suistimalden kaynaklanan sorunlar ile kültürel ve cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan kullanıcı grubu çatışmalarıdır. Kamuya açık alanların özelleştirilmesi ve koruma-kullanım ilişkisinin dengesizliği de sık rastlanan uyumsuzluk nedenleri olarak sayılabilir.

Project for Public Spaces (PPS), Urban Park Institute (UPI), Trust for Public Land (TPL), LAF(Landscape Architecture Foundation) ve Commission for Architecture and Built Environment (CABE) gibi organizasyonlar, kent parkları ve kentsel açık alanların planlama, tasarım ve yönetimi konularında önemli kararlar almaktadırlar. Bu organizasyonların çalışmalarında en yaygın olarak rastlanan uyumsuzluk nedenlerini aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Emniyet/güvenlik bir alanın başarılı olmasındaki önemli faktörlerden biridir. Kullanıcının alanda vakit geçirmesini ve zevk almasını sağlayan, bir açık alanın güvenli ve emniyetli olarak algılanmasıdır. Çeşitli araştırmaların sonucunda, özellikle kadınların şiddete maruz kalma ve suça rastlama korkusunu hissettiği alanları -iyi tasarlanmış alanlar bile olsa - kullanmadıkları ortaya çıkmıştır (Francis ve Paxson, 1989). Kentsel açık alanlarda, çoğu zaman, gerçek suç oranı ve algılanan tehlikeler arasında paralellik olmamasına rağmen alanın kullanıcıda korku uyandırması, iyi tasarlanmış ve çekici alanları da kullanılmaz hale getirmektedir.

Suistimler sonucunda kullanıcılar arasında alana dair hoşnutsuzluklar oluşmaktadır. Kentsel açık alanlarda söz konusu olan suistimallerin en yaygınları vandalizm ve bir kullanıcı grubunun diğerleri üzerinde egemenlik kurmasıdır. Özellikle vandalizm - yani kırma, parçalama, yok etme, kesme, yakıcı madde atma, boya atma yoluyla sonucunu bilerek, başkasının ya da kamunun sahiplendiği, önemseydiği ve değerli bulunduğu bir maddeye zarar verme - kentlerdeki Park Bahçeler Müdürlüğü gibi yönetim ve bakımla ilgili kuruluşların giderlerinin oldukça artmasına ve alanın kalitesinin düşmesine

neden olmaktadır. İyi bir tasarım ve programlama ile vandalizm sonucunda oluşan hasarlar en aza indirilebilir (Carr, Francis, Rivlin ve Stone, A. 1992).

Kullanıcı grupları uyumsuzlukları kentsel açık alan kullanımında oldukça sık görülmektedir ve idare edilmesi de oldukça zordur. En yaygın farklı kullanıcı grupları uyumsuzlukları bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçüler, köpek sahipleri ve diğer kullanıcılar, çocuklar ve trafik, kaykay kullanan gençler ve alanın diğer kullanıcıları vb. arasında görülmektedir. Bir diğer uyumsuzluk da açık alan kullanıcıları ve “istenmeyen” olarak kabul edilen evsiz insanlar arasındadır. İstanbul’da Cihangir semtini korumak amacıyla kurulan bir sivil toplum örgütünün Cihangir Parkı’nın gece banklarda yatan evsizlerden ve vandalizmden korumak için gece kilitlenmesi girişimlerinde bulunması bu konuya örnek gösterilebilir. Bu uyumsuzluklar iyi bir programlama, tasarım veya yönetimle çözülebilir. Örneğin, kullanıcı yoğunluğu ve çeşitliliği arttırmak bu uyumsuzlukları en aza indiren en iyi yollardan biri olarak kabul edilmektedir (Francis, 2003).

Cinsiyet farklılıkları özellikle son dönem kentsel açık alan araştırmalarında öne çıkmaktadır.

Açık alan gereksinimleri söz konusu olduğunda kadınların erkeklere kıyasla daha özel ihtiyaçları olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar (Franck ve Paxson, 1989 ; Bunston ve Breton, 1992) bulunmaktadır. Kadınlar kendilerini güvende hissetmedikleri mekânları ve net olmayan bir giriş ve dolaşım sistemine sahip parkları konforlu bulmamaktadırlar. Parkın emniyetli ve konforlu olması kentsel açık alanların tasarımında özellikle kadınlar için temel gereksinimler olarak düşünülmelidir.

Kullanım ve koruma dengesi de açık alanların kullanımında çeşitli uyumsuzluklara yol açmaktadır. Doğa koruma uzmanları ve çevre bilimciler sıklıkla insanların ve vahşi yaşam alanlarının birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadırlar. Doğa koruma alanlarının belirlenmesine ve korunmasına yönelik bilimsel destekler sürerken, insanların doğaya daha çok erişebilme ve yaralanma istekleri de artarak bir çelişki oluşturmaktadır.

Koruma-kullanım ilişkisi, kentlerdeki kimi parklar için de tartışma konusu olmaktadır. New York’ta bulunan “Prospect Park” içinde yer alan ormanlık arazi, Peyzaj Mimarlığı mesleğinin atası da sayılan Olmsted’in tasarladığı şekliyle korunmak ve restore edilmek amacıyla korumakla gönüllü bir sivil toplum örgütü tarafından bariyerlerle çevrilmiştir.

KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK METOTLAR VE KISITLAMALAR

Kentsel açık alanlarda kullanıcı gereksinimlerinin tanımlanmasına yönelik metotlarda önemli gelişmeler bulunmaktadır. Bunların arasında en önemli olanı, tasarımda hedeflenenler ve insanların kullanımı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla, alanın kullanıma açılmasından sonraki değerlendirmelerdir. Kentsel açık alanlardaki kullanıcı gereksinimleri ve uyumsuzluklarla ilgili konuların tanımlanmasında yaygın olarak kullanılan çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler; arşiv araştırmaları, gözlem, davranış ve bilişim haritalarının çıkarılması, karşılıklı görüşme ve röportajlar, anketler, fotoğraf kullanımı, hava fotoğraflarının analizi olarak sıralanabilir. Kentsel açık alanların tasarımı ve değerlendirmesi konularında şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bahsedilen bu yöntemlerin bir arada kullanıldığı görülmektedir.

Kullanıcı gereksinimleri kentsel açık alanların tasarımında göz önüne alınması gereken en önemli konulardan biridir. Bütçe, estetik, form gibi diğer konuların kullanıcı

gereksinimleriyle bir arada düşünülmesi gerekmektedir. Kentsel açık mekanların tasarımında gerekli olan yaklaşım, ekoloji, ekonomi, teknoloji, sosyal ve kültürel kaygılar ve tasarım kriterlerinin bir arada düşünüldüğü bütüncül bir yaklaşım olmalıdır. Alanın potansiyel kullanıcılarının ise farklı grup ve sınıflarda dağılım göstermesi konusuna özen gösterilmelidir. Farklı kullanıcı dağılımının sağlanmasında alanı kimlerin kullanmadığı belirlenmeli ve alana nasıl çekilebilecekleri sorusuna yanıt aranmalıdır.

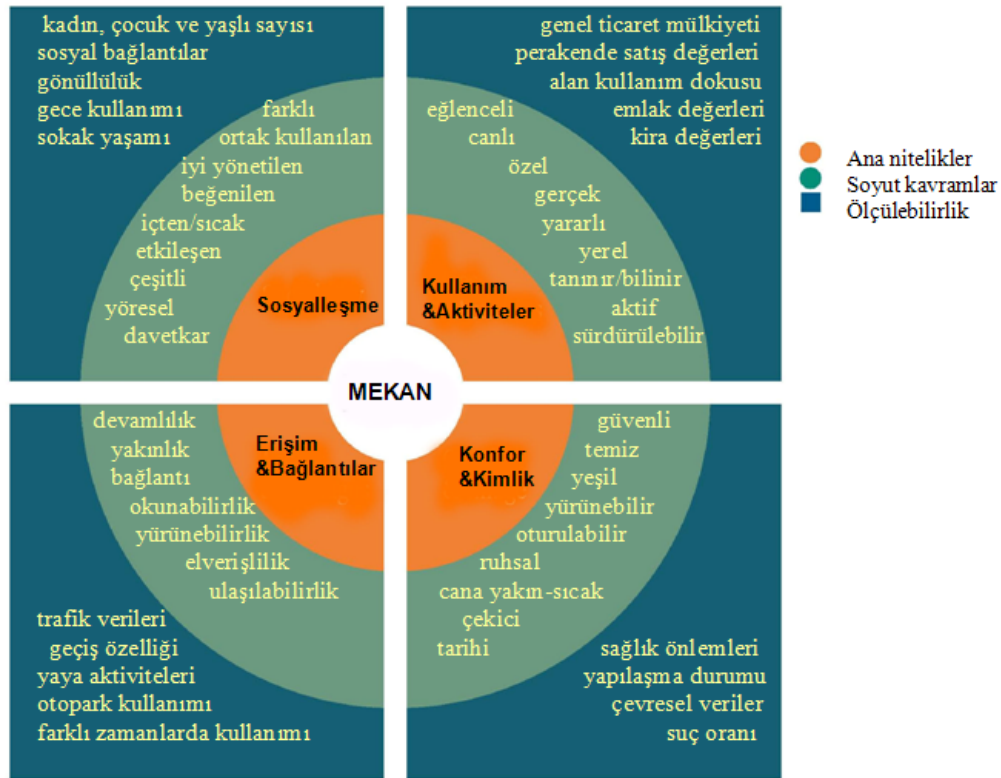
Dünya genelinde yüzlerce kentsel açık alanı değerlendiren “*Project for Public Spaces*” (PPS) grubu başarılı mekânların genel olarak çevresiyle bağlantılı ve erişilebilir, halkın gözünde iyi bir kimliğe sahip ve konforlu, insanları oyalayan kullanım ve aktiviteleri bulunan ve diğer insanlarla karşılaşma ve sosyalleşme olanağı veren mekânlar olduğunu ortaya koymaktadır. PPS başarılı mekânların sahip olduğu nitelikleri 4 ana gruba ayırmış ve bir mekânı başarılı veya başarısız olarak değerlendirmede kullanılabilecek bir mekân diyagramı oluşturmuştur. Tablo 2’de PPS’in kentsel açık alanların tasarım ve yönetiminde birtakım genel önerileri, Şekil 1’de ise PPS tarafından önerilen başarılı mekânları değerlendirme diyagramı yer almaktadır.

Kentsel açık alanların tasarımında kullanıcı gereksinimlerin yeterince değerlendirilmemesi konusunda tasarımcılar tarafından yaygın olarak kullanılan sebeplerden biri de zaman ve bütçe yetersizliği olmaktadır. Bazı tasarımcılar ise kullanıcı gereksinimleri konusunda yeni araştırma tekniklerini takip edemedikleri için yüzeysel bir bilgiye sahiptirler ve tasarımlarına bu konuyu kısıtlı olarak yansıtabilmektedirler. Buna ek olarak, tasarımcı ve yöneticiler kullanıcının bakış açısını ve katılımını sağlayacak ve halka ulaşarak ilham alacak iletişim tekniklerinden yoksun olmaktadır. Bununla beraber bu konuda yapılan çalışmalar göstermektedir ki, tasarım sürecinin başında kullanıcı

Tablo 2. Kentsel Açık Alanların Tasarım ve Yönetim İçin Öneriler (PPS, 2000)

KULLANIM VE AKTİVİTELER	• Arzulanan aktiviteleri destekleyen elemanları sağlamak • İnsanların toplanabileceği ilgi merkezleri yaratmak • (çevredeki okullar, sivil toplum örgütleri, kütüphaneler vb. kuruluşların desteğiyle) insanları alana çekecek çeşitli etkinlikler ve programlar oluşturmak • Alanda yer alan etkinliklerde ya da etkinliklerin sahnelendiği alanda zaman zaman değişikliklere gitmek • Alanın yakın çevresindeki işletmeler ve bina sahipleriyle ortaklaşa stratejiler geliştirerek alanın canlanmasını desteklemek
KONFOR VE KİMLİK	• Dikkatlice seçilmiş noktalara kullanışlı peyzaj elemanları ve donatılar (oturma birimleri, telefon kulüpleri, çöp kutuları, bilgilendirme noktaları, yiyecek-içecek tezgâhları, sanat eserleri, su elemanları, çiçekler vb.) yerleştirmek • Satış birimleri, danışma gibi elemanlarla desteklenmiş çekici bir giriş yaratmak ya da çevresindeki alanlardan alana doğru görsel erişimi sağlayan açıklıklar oluşturmak • Alandaki insan sayısını arttıracak etkinlikler ve kullanımlara yer vererek güvenliği sağlamak ya da güvenlikten sorumlu elemanları alana getirmek • Düzenli aralıklarla alanın temizlik ve onarım gibi bakımını yapmak
ERİŞİM VE BAĞLANTILAR	• Yaya ve taşıt trafiğini dengelemek için kaldırımları genişletmek veya yürüyüş bantları oluşturmak • Yol kesişimi ve geçiş noktalarda işaretlere yer vermek • Bisiklet kullanıcıları için bisiklet yolları, park yerleri vb. olanaklar sağlamak • Etrafındaki otobüs duraklarından alana yönlendirme/geçişler sağlamak • Boşlukları peyzaj yapıları ile doldurmak ve yaya yollarında süreklilik sağlamak • Yol kenarındaki park alanlarını diğer kullanımlarla dengelemek • Trafik lambalarının süresini yaya geçişini kolaylaştıracak şekilde düzenlemek

SOSYALLEŞME	• Çeşitli aktiviteleri destekleyen ve insanların toplanmasını sağlayan odak noktaları oluşturmak • Grupça oturulabilecek alanlar ve hareket edebilir oturma birimleri gibi sosyal iletişimi destekleyecek donatılara yer vermek • İnsanları alana çekmek için özel etkinlikler ve aktivitelere yer vermek • Alanın yönetimi ve gelişmesi için çalışacak gönüllüleri ve sivil toplum örgütlerini desteklemek • Farklı insanları çekmek için, alanın etrafındaki binalarda kullanım çeşitliliği yaratmak
-------------	--

Kaynak: Project for Public Spaces,
What Makes a Successful Place 2002.

Şekil1. PPS tarafından önerilen başarılı mekânları değerlendirme diyagramı (PPS, 2002)

gereksinimleri ve uyumsuzluklarının araştırılması biraz zaman kaybettirse de sonradan olabilecek proje gecikmeleri ve değiştirmelerde kaybedilebilecek zamanın önüne geçilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Şimdiye kadar kentsel açık alanların kullanıcı gereksinimlerine göre tasarımı konusunda yapılan bütün çalışmalar, iyi bir tasarım ve yönetimin kentsel açık alanların başarısındaki önemini vurgulamaktadırlar. Bu konudaki çeşitli örnek alan çalışmalarında,

kullanıcı gereksinimlerinin, açık alanların tasarımı ve iyileştirilmesinde göz önüne alınmasına yönelik çeşitli kavramlar geliştirilmiş ve birtakım tasarım prensiplerine ulaşılmıştır. Kentsel açık alanların sosyal kullanımının analizine yönelik çalışmaların öncüsü olarak görülen William H. Whyte, bu alanların tasarımı için yararlı bir rehber oluşturmuştur (Whyte, 1980 ve Whyte, 1998). Whyte yeterli oturma alanı, güneşe ulaşma, rüzgârdan korunma, yiyecek, su ve vejetasyon sağlanmasının bir alanın yeterince kullanılmasının şartları olarak özetlemektedir. Lawrence Halprin, Randy Hester ve son yıllarda Walter Hood ve Laurie Olin gibi peyzaj mimarları projelerinde başarılı ve fonksiyonel tasarımların başarılı kentsel açık alanlar yarattığını göstermişlerdir. Lawrence Halprin, Portland'daki Forecourt ve Lovejoy şelaleleri ve Washington D.C.deki FDR Anıt Parkı çalışmalarında kullanıcı karmaşıklığı, kullanım koreografisi ve insan dinamiği gibi konuları ortaya atarak oldukça etkili mekânlar yaratmıştır (Halprin, 1986). New York'taki Bryant Park'ın yeniden canlandırma projesinde oldukça başarılı olan Laurie Olin ise, çoğunluğu San Fransisco ve New York'ta yer alan çalışmalarında kullanıcı gereksinimleri ve iyi bir tasarımı başarıyla birleştirmektedir.

Temel insan gereksinimlerini göz ardı eden iyi tasarlanmış alanlarla ilgili çeşitli örnekler olmasına rağmen, yapılan çalışmalar tasarımın tek başına başarılı bir mekân oluşturmada yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Etkili bir tasarımda, alanın boyutuna bakılmaksızın, en kritik faktör insan gereksinimlerini karşılamaktır. Kentsel açık alanları insan gereksinimlerine göre tasarlamak, ilgili konuda çalışan tasarımcılar ve yöneticiler için en önemli konulardan biri olmayı sürdürmektedir. Gelecekte de insan gereksinimleri ve uyumsuzlukları ve bunların kentsel açık alanların gelişimi üzerindeki etkisi önemini sürdürecektir. Kentsel açık alanın türü ve içeriği birbirinden farklı olmakla birlikte, çoğu alanda ortak olarak kullanılabilen temel prensipler bulunmaktadır (Francis, 2003):

- Herhangi bir kentsel açık alan tasarımı ve yönetiminde kullanıcı gereksinimleri göz önüne alınmalıdır.
- Program oluşturma, kullanıcı gereksinimlerinin karşılanmasında oldukça etkilidir.
- Kamusal alanların tasarım ve yönetiminde, insanların alana ulaşım ve alandan yararlanma ve kullanım hakkı korunmalıdır.
- Kentsel açık alanların tasarımı ve yönetiminde, kullanıcılar ve yakın çevresinde ikamet edenlerin görüşlerine yer verilmelidir.
- Kentsel açık alanların tasarım ve yönetiminde tasarımcı ve kullanıcıların görüş açıları bir arada yer almalıdır.
- Proje daha sonra düzeltmelere ve gelişmelere olanak sağlayacak şekilde adapte edilebilir ve esnek olmalıdır.
- Projenin uzun vadeli başarılı olmasında uygulama sonrası değerlendirme ve gerekirse tekrar tasarlama sürecine yer verilmelidir.

Sonuç olarak; özellikle mevcut açık alanların yenilenmesi, tekrar tasarlanması söz konusu olduğunda, başarılı bir mekân oluşturmak için, kullanıcıların gözlemlenmesi ve gereksinimlerinin araştırılması oldukça etkili olmaktadır. Ayrıca, kentsel açık alanların başarılı olması için, değişen kullanıcı gereksinimlerini karşılamak amacıyla alanın tasarımının esnek yani zaman içinde değiştirilebilir ve geliştirilebilir olması ve bir tasarımın mekâna uygulanmasından sonra da izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Park ve Bahçelerle ilgili kurumlar, sivil toplum örgütleri, yöre halkı ve peyzaj mimarları gibi ilgili meslek grupları çevrelerindeki açık alanların uygulama sonrası değerlendirilmesi ve tekrar tasarımını desteklemelidir. Bu konudaki çalışmalar bireysel ve yalıtılmış alanlardan çok, ayrıntılı ve bütüncül bir açık alan değerlendirmesini kapsamalıdır.

Araştırmacılarının en önemli hedeflerinden biri kullanıcılar için konforlu ve anılmaya değer alanlar oluşturmak için gereksinimleri en iyi şekilde ortaya koymak amacıyla olmalıdır. Kullanıcı gereksinimlerine göre açık mekânların programlanması, planlanması, tasarımı ve yönetimi bu mekânların başarısı ve gelişiminde en önemli konulardan biridir.

KAYNAKLAR

- Adams, E. 1990. Learning Through Landscapes. UK: Learning Through Landscapes Trusts.
- Akıncı, K. G. 1996. Düzce Kenti Açık ve Yeşil Alan Sorunları ve Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları:5.
- Anonim, 1988. Ana Britanica, Ana yayıncılık, İstanbul.
- Aydemir, S. 2004. Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar “Rekreasyon”, Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Trabzon.
- Bosselmann, P. 1983. Shadowboxing: Keeping Sunlight on Chinatown’s Kids. *Landscape Architecture* 73: 74–76.
- Bunston, T., Breton, M. 1992. Homes and Homeless Women. *Journal of Environmental Psychology*, Vol.12: 149–162.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, N., Stone, A. 1999. Public Space. New York: Cambridge University Press.
- Cooper Marcus, C., Wischemann, T. 1987. Outdoor Spaces for Living and Learning. *Landscape Architecture* 78: 54–61.
- Cooper Marcus, C., Francis, C. 1998. People Places: Design Guidelines for Urban Open Spaces. New York. Wiley
- Cooper Marcus, C., Barnes, M., 1999. Healing Gardens. New York: Wiley
- Çubuk, M., 1991. Kamu Mekanları ve Kentsel Tasarım, *Kamu Mekanları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu*, MSÜ, İstanbul, 15-16 Mayıs 1989, 15-17.
- Francis, M. 1987. Urban Open Spaces, *Advances in Environment Behavior And Design, Volume 1*, ed. E.Zube, G.T. Moore, Plenum Press, New York.
- Francis, M. 2003. Urban Open Space: Designing for User Needs. Land and Community Design Case Study Series. Washington, D.C: Island Press.
- Franck, K.A., Paxson, L. 1989. Women and Urban Public Space: Research, Design and Policy Issues. In E.Zube ed. *Advances in Environment, Behavior and Design*, Vol.2, New York. Plenum: 122-146.
- Gehl, J. 1987. The Life between Buildings. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Girling C.L., Helphand, K. 1994. Yard, Street, Park: The Design of Suburban Open Space. New York: Wiley.
- Gold, S.M. 1980. Recreation Planning and Design, McGraw Hill Book Company, New York, ISBN: 0-07-023644-5.
- Goltsman, S., Lacofano, D., Moore, R. 1986. The Play for All Guidelines: Planning, Design and Management of Outdoor Settings for All Children. Berkeley: MIG Communications.
- Halprin, L. 1986. Changing Places. San Francisco Museum of Modern Art. California.
- Hart, R.A. 1978. Children’s Experience of Place. New York: Irvington.
- Hiss, T. 1990. The Experience of Place. New York: Knopf.
- Jacobs, J. 1961. The Death and Life of Great American Cities. New York: Vintage Books.
- Krier, R. 1979. Urban Space, Academy Editions, London.

- Lynch, K. 1984. *Good City Form*, MIT Press, Cambridge.
- Moore, R.C. 1986. *Childhood's Domain: Play and Place in Child Development*. London: Croom-Helm.
- Newman, O. 1973. *Defensible Place*:New York: Mac Millan.
- Oldenburg, R. 1989. *The Great Good Place*. New York: Paragon.
- Ovens, P.E. 1998. Natural Landscapes, Gathering Places, and Prospect Refuges: Characteristics of Outdoor Places Valued by Teens. *Children's Environment Quarterly* 5, 2: 17–24.
- Öztaş, Y. 1991. Ankara Kentinin 2000'li Yıllar İçin Açık ve Yeşil Alan Sistemi Olanakları, *Peyzaj Mimarlığı Dergisi*, Sayı:2, 32-36, Peyzaj Mimarlığı Derneği Yayınları, Ankara.
- PPS, 2000. What Makes a Great Place. Project for Public Places. <http://www.pps.org>
- PPS, 2002. What Makes a Successful Place. Project for Public Places. <http://www.pps.org>
- Public Parks. San Fransisco: TPL. <http://www.tpl.org>.
- Spirn, A.1999. *The Language of Landscape*. New Haven: Yale.
- Trust for Public Land (TPL), 1994. *Healing America's Cities: Why We Must Invest in*
- Turner, T. 1996. *City as Landscape: A Post-Postmodern View of Design and Planning*. Spons, London.
- Whyte, W. 1980. *The Social Life of Small Urban Spaces*. Washington D.C.
- Whyte, W. 1998. *City: Rediscovering the Center*. New York: Doubleday.
- Yıldızcı, A.C. 1982. *Kentsel Yeşil Alan Planlaması ve İstanbul Örneği*, İ.T.Ü. Mimarlık Bölümü, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.